

Uloga konteksta u stvaranju dojmova o nepoželjnim ponašanjima djece

Odgoj danas za sutra:

Premošćivanje jaza između učionice i realnosti

3. međunarodna znanstvena i umjetnička konferencija
Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Suvremene
teme u odgoju i obrazovanju – STOO4 u suradnji s
Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti

Koraljka Modić Stanke¹, Valentina Ružić², Tena Velki²

¹University of Zagreb, Faculty of Law, Social Work Study Centre,

²University of Josip Juraj Strossmayer in Osijek, Faculty of Education, Croatia
koraljakamodicstanke@gmail.com

**Sekcija - Odgoj i obrazovanje za
osobni i profesionalni razvoj**

Broj rada: 10

**Kategorija članka: Izvorni
znanstveni rad**

Sažetak

Interpretacije i reakcije na tuđa ponašanja ovise o percepciji njihova uzroka, što u slučajevima slabije informiranosti i automatskog procesiranja može predstavljati izazov u profesionalnom kontekstu. Cilj kvazi-eksperimentalnog istraživanja bio je istražiti utjecaj šturih informacija o obiteljskom kontekstu i uobičajenom ponašanju djeteta i roditelja na percepciju čestine i uzroka nepoželjnih ponašanja te procjenu potrebe za pomoći stručnjaka. Prikupljeno je 176 procjena studentica ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na temelju vinjeta s opisom nepoželjna ponašanja djeteta uz impliciran autoritativni ili permissivni roditeljski stil te različit obiteljski kontekst djeteta (u biološkoj obitelji - cjelovitoj ili s razvedenim roditeljima, odnosno u posvojiteljskoj obitelji - od rane ili kasnije dobi).

Rezultati pokazuju da se nepoželjna ponašanja percipiraju češćima kod djece permissivnih roditelja. *Djeca* autoritativnih roditelja procijenjena su kao odgovornija za vlastita ponašanja i s većom razinom kontrole u situacijama razvoda i kod posvojenja u ranoj dobi, u usporedbi s djecom permissivnih roditelja. *Roditelji* u odnosu na djecu, osobito permissivni, procijenjeni su kao odgovorniji za nepoželjna ponašanja djece te su smatrani onima koji ih mogu/trebaju bolje kontrolirati - prema manje u slučaju posvojenja starijeg djeteta.

Procjene potreba za pomoć stručnjaka *djetetu* ovise o obiteljskom kontekstu (potrebnija djeci razvedenih roditelja), a *roditeljima* o roditeljskom stilu (potrebnija permissivnim roditeljima). Rezultati upućuju na važnost informacijskog konteksta u procjeni čestine i uzroka nepoželjnih ponašanja djece te kognitivnoj reakciji odgojitelja na iste upozoravajući na potencijalan problem reagiranja u skladu sa stereotipima u profesionalnom kontekstu.

Ključne riječi

kontrola ponašanja; obiteljski kontekst; odgovornost; roditeljski stil; vinjete

Uvod

Istraživanja pokazuju da su prvi dojmovi dosta točni s obzirom na ograničenu količinu vremena i informacija potrebnih za njihovo formiranje (Wood, 2014), a čak i kada nisu – to ne mora predstavljati problem jer možda nikad ne dođe do situacije njihova korištenja/testiranja. Međutim,

problem se može javiti ako dođe do opetovanog kontakta s pojedincem o kojem je stvoren pogrešan prvi dojam - a robusnost efekta primarnosti (Sullivan, 2019; Bellucci, 2023) smanji vjerojatnost promjene inicijalno formiranog mišljenja. Prema Pennington (2001), prvi dojmovi su trajni jer su ljudi skloni naknadne informacije tumačiti u skladu s prvotnima, posvetiti im manje pažnje i ne uzimati ih u obzir ako su u suprotnosti s prethodnima. A kada ljudi na temelju prvih dojmova, shema ili stereotipa stvaraju očekivanja o nekome, ista mogu oblikovati njihova ponašanja prema dotičnome te zauzvrat kod njega izazvati ponašanja u skladu sa početnim očekivanjima - što nazivamo samoispunjavajućim proročanstvom (Jussim i Harber, 2005), koje može predstavljati izazov u profesionalnom kontekstu. Jussim i suradnici (2009) proučavali su efekte samoispunjavajućih proročanstava u sustavu odgoja i obrazovanja te zaključili kako su oni sustavno veći u novim situacijama - primjerice na početku školovanja, kod manje uspješnih učenika te kod učenika nižeg socioekonomskog statusa. Isti autori upozoravaju kako stigma zbog demografskih ili osobnih obilježja pojedince čini podložnijima samoispunjavajućem proročanstvu. Pritom vrijedi istaknuti da potonje nije rezultat svjesnog i namjernog, već automatskog mišljenja te da se istraživanjima pokazalo kako čimbenici poput motivacije (Stukas i Snyder, 2016) i pažnje (Monroe i sur., 2018) mogu moderirati njegovu pojavu.

Podjela kognitivnih procesa u podlozi ponašanja na automatske i kontrolirane prisutna je u gotovo svim područjima socijalne psihologije, pa tako i u području stereotipa i predrasuda (npr. Devine i Sharp, 2009) te stvaranja dojmova (npr. Fiske i Neuberg, 1990). Prema tim dvoprocesnim teorijama, suočeni s određenom situacijom, pojedinci će razmišljati kontrolirano, uz svjestan i namjeran napor, ili automatski, bez dodatnog kognitivnog angažmana (Gawronski i Creighton, 2013). Budući da kontrolirano razmišljanje zahtijeva motivaciju i energiju, ljudi često preferiraju automatsko razmišljanje, koristeći sheme i implicitne teorije za interpretaciju stvarnosti (Aronson i sur., 2002). Međutim, prema dvoprocesnoj teoriji Fiske i Neuberg (1990) stvaranje dojmova nije vezano isključivo uz jedan ili drugi proces, nego niz procesa uzduž kontinuuma na čijem je jednom kraju automatska obrada usmjerena na socijalnu kategoriju - koju ljudi koriste kada imaju malo vremena ili informacija, a na drugom kontrolirana obrada usmjerena na individualne attribute - koju koriste kada su motivirani za formiranje preciznijeg dojma. Makar će se reakcije pojedinaca na druge često temeljiti na kognicijama, emocijama i ponašanjima koja povezuju s dotičnom kategorijom tj. biti obilježena stereotipima, predrasudama i diskriminacijom, adekvatne informacije i dovoljno motivacije može dovesti do nadilaženja kategorijalnog pristupa, upoznavanja osobe i procjene na temelju individualnih atributa (Fiske, 2012). Devine i Sharp (2009) ističu automatsku aktivaciju stereotipa, no naglašavaju varijabilnost pod utjecajem faktora poput pažnje, socijalnog konteksta i motivacije te identificiraju strategije za regulaciju stereotipa kroz kontrolirano razmišljanje.

Informacija o strukturi obitelji pokazala se važnim čimbenikom stereotipiziranja. Istraživanja upućuju na to da se tradicionalna nuklearna obitelj često koristi kao standard usporedbe i percipira pozitivnije od drugih oblika obitelji (Ganong i sur., 1990). Razvedeni roditelji općenito se procjenjuju negativnije od onih u braku (Valiquette-Tessier i sur., 2015), dok se roditeljima-samcima, osobito s nižim socioekonomskim statusom, rjeđe pripisuju osobine usmjerenosti ka cilju i održavanju odnosa (Daley i sur., 2024). Percepcije posvojiteljskih obitelji slabije su istražene, no postoje dokazi o pozitivnim stereotipima prema posvojiteljima, osobito očevima (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015; Modić Stanke, 2017; Troilo i Coleman, 2008). Ipak, rezultati istraživanja Kralja i suradnika (2014) otkrivaju postojanje i negativnih reakcija stručnjaka iz odgojno-obrazovnog sustava spram roditelja-posvojitelja u Republici Hrvatskoj. Čini se da unatoč većoj društvenoj svijesti o raznolikim obiteljskim strukturama, hrvatsko društvo ostaje „prilično nenaklonjeno promjenama i

odstupanjima od tradicionalnih vrijednosti“ (Roditelji u akciji – Roda i Forum za slobodu odgoja, 2016; 14) te sklono stereotipima, predrasudama i diskriminaciji prema članovima netradicionalnih obitelji.

Zabrinjavajući trendovi nisu opaženi samo glede iskustava roditelja nego i djece iz netradicionalnih obitelji. Eksperiment Guttman i suradnika (2008) demonstrirao je da kod učitelja postoje stereotipi o djeci razvedenih roditelja - koji utječu na točnost prisjećanja njihovog ponašanja i rezultiraju nepovoljnijom procjenom akademskog, emocionalnog i socijalnog funkcioniranja u usporedbi s djecom iz tradicionalnih nuklearnih obitelji (Guttman i sur., 2008) - što može povećati rizik javljanja samoispunjavajućeg proročanstva. Isto tako istraživanja su pokazala da će posvojena djeca češće biti upućivana stručnjacima i nepotrebno obilježena kao „drugačija“ ili „problematična“ (Howard i sur., 2004; Brodzinsky, 1993; Wegar, 2000), te da će okolina imati negativna očekivanja povezana s genetikom, ranim iskustvima i prilagodbom na posvojenje (Warren, 1992; Kriebel i Whitten, 2014; Eterović i sur., 2019).

U ovom istraživanju usmjerili smo se na ispitivanje uloge informacijskog konteksta u interpretaciji nepoželjnih ponašanja djece kod budućih stručnjaka u radu s djecom. Specifičnije, zanimalo nas je kako će prvi dojam budućih odgojiteljica, formiran na temelju šturih informacija o uobičajenom ponašanju djeteta i roditelja te o obiteljskom kontekstu, djelovati na njihovu kognitivno-evaluativnu reakciju spram djeteta i roditelja. Istraživanje se nastavlja na prethodne radove koji su pokazali da budući stručnjaci u Republici Hrvatskoj na temelju prvog dojma tendiraju formiranju negativnijih implicitnih stavova prema posvojenoj djeci te pozitivnijih implicitnih stavova prema posvojiteljima (Modić Stanke, 2017), odnosno tendiraju procjenjivanju potrebe za stručnom pomoći većom za dijete u posvojiteljskoj nego u biološkoj obitelji (Vučković i Modić Stanke, 2016). Ovim istraživanjem željelo se dodatno istražiti značenje obiteljskog konteksta prilikom formiranja prvih dojmova, pa su u tu svrhu posvojiteljske obitelji raščlanjene na one koje su s obzirom na dob djeteta formirane ranije i kasnije. Početna pretpostavka je bila da će se posvojiteljske obitelji formirane u ranijoj dobi djeteta percipirati sličnijima tradicionalnim nuklearnim obiteljima, dok će se one nastale u kasnijoj dobi djeteta, kao i one u kojima su roditelji razvedeni, percipirati više problematičnima. Budući da neki autori (npr. Hoopes, 1982, prema Solomon i Poirier, 2006) sugeriraju da bi posvojitelji zbog dugog čekanja i velike želje za roditeljstvom mogli biti pretjerano permisivni, dok drugi (npr. Tan i sur., 2012) smatraju da većina posvojitelja preferira autoritativni stil roditeljstva – u istraživanje je uključen i stil roditeljstva. U tom su smislu formirani problemi istraživanja: ispitati kako na temelju šturih informacija o obiteljskom kontekstu i uobičajenom ponašanju djeteta i roditelja budući odgojitelji procjenjuju 1) čestinu javljanja nepoželjnog ponašanja, 2) odgovornost i mogućnost kontrole djetetova ponašanja od strane djeteta i roditelja te 3) potrebu za pomoći stručnjaka djetetu i roditeljima.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 88 studentica preddiplomskog i diplomskog studija ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u dobi od 20 do 44 godine ($M=25,7$, $SD=5,8$). Sve sudionice imale su određeno iskustvo u radu s djecom u predškolskim ustanovama. Sudionice su po slučaju podijeljene u skupine koje su se razlikovale prema detaljima u vinjetama, pri čemu je svaka imala po dvije vinjete (ukupno 176 procjena).

Tablica 1.

Broj procjena u pojedinoj skupini ovisno o sadržaju vinjete s obzirom na obiteljski kontekst i stil roditeljstva

Obiteljski kontekst	Stil roditeljstva		Ukupno
	Autoritativni	Permisivni	
Roditelji u braku	23	24	47
Roditelji razvedeni	20	21	41
Dijete posvojeno kao beba	24	21	45
Dijete posvojeno u starijoj dobi	21	22	43
Ukupno	88	88	176

Postupak

U istraživanju je korišten kvazi-eksperimentalni nacrt s dvije nezavisne varijable. Prva nezavisna varijabla imala je četiri razine koje su odgovarale opisu različitog *obiteljskog konteksta*: 1) biološka obitelj – roditelji u braku, 2) biološka obitelj – roditelji razvedeni prije 1,5 godinu, 3) posvojiteljska obitelj – dijete posvojeno kao beba i 4) posvojiteljska obitelj – dijete posvojeno u starijoj dobi, prije 1,5 godinu. Druga nezavisna varijabla imala je dvije razine koje su upućivale na postojanje različitih *stilova roditeljstva*: 1) autoritativni i 2) permisivni stil. Zavisne varijable bile su: 1) procjena *čestine javljanja* nepoželjnog ponašanja, 2) procjene *odgovornosti* i mogućnosti *kontrole* djetetova ponašanja od strane djeteta i roditelja te 3) procjene *potrebe za pomoći stručnjaka* djetetu i roditeljima.

Istraživanje je provedeno u skladu s etičkim standardima provođenja nisko-rizičnih psihologijskih istraživanja s punoljetnim osobama, vodeći računa o informiranosti, dobrovoljnosti sudjelovanja, mogućnostima odustajanja, povjerljivosti i anonimnosti podataka. Ispitanice su upitnik ispunjavale pod šifrom koju su same generirale – kako bi u slučaju interesa mogle dobiti povratne informacije o vlastitim rezultatima. Ispitivanja su provedena uživo i grupno, pri čemu je svaka sudionica dobila na procjenu dvije različite vinjete (uvijek varirano ime djeteta, roditeljski stil i opis biološke tj. posvojiteljske obitelji). Zadatak sudionica bio je pročitati vinjete i odgovoriti na pitanja vezana uz procjenu roditelja i djeteta opisanih u vinjetama.

Instrumenti

Za potrebe istraživanja sastavljeno je 8 vinjeta koje ukratko opisuju dijete, njegov obiteljski kontekst i ponašanje roditelja te određeno nepoželjno ponašanje djeteta (ispade bijesa). Svaki je upitnik sadržavao dvije vinjete različite prema obiteljskom kontekstu i impliciranom roditeljskom stilu.

Sudionici su nakon čitanja vinjete pomoću skale od 1-*nikad* do 5-*stalno* trebali odgovoriti na pitanje „Što mislite koliko često se ovakve situacije događaju ovom djetetu?“. Nakon toga su, pomoću ljestvice od 1-*nimalo* do 9 -*potpuno*, trebali odgovoriti na nekoliko pitanja vezanih uz opisano dijete i njegove roditelje:

1. Koliko je u opisanoj situaciji dijete odgovorno za svoje ponašanje;
2. Koliko je u opisanoj situaciji dijete moglo kontrolirati svoje ponašanje;

3. Koliko su u opisanoj situaciji roditelji odgovorni za ponašanje djeteta;
4. Koliko su u opisanoj situaciji roditelji mogli kontrolirati djetetovo ponašanje;
5. Smatrate li da bi djetetu trebala pomoć stručnjaka (npr. psihologa, socijalnog pedagoga);
6. Smatrate li da bi roditeljima trebala pomoć stručnjaka (npr. psihologa, socijalnog pedagoga).

Obrada rezultata

Procjene sudionica analizirane su složenom nezavisnom analizom varijance 4 (obiteljski kontekst) x 2 (roditeljski stil) za varijable procjena čestine ponavljanja opisanog ponašanja, procjena odgovornosti i mogućnosti kontrole djetetova ponašanja od strane samog djeteta i roditelja, te procjena potrebe za pomoći stručnjaka djetetu i roditeljima. U *post-hoc* analizi korištena je jednostavna analiza varijance sa Schefféovim testom za faktor obiteljskog konteksta te *t*-test za nezavisne uzorke za varijablu roditeljskog stila.

U Tablici 2 prikazani su osnovni deskriptivni pokazatelji distribucija varijabli u istraživanju.

Tablica 2

Osnovni deskriptivni pokazatelji distribucija uključenih varijabli

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	simetričnost	kurtičnost
Čestina ponašanja	172	3,77	0,05	0,11	-0,42
Odgovornost djeteta	174	4,62	0,17	0,18	-0,88
Mogućnost djetetove kontrole	175	5,18	0,16	0,11	-0,80
Odgovornost roditelja	174	7,32	0,14	-1,00	0,58
Mogućnost roditeljeve kontrole	175	6,73	0,15	-1,09	0,02
Potreba za stručnom pomoći djetetu	170	6,95	0,16	-0,82	0,38
Potreba za stručnom pomoći roditelju	175	6,95	0,16	-1,04	0,37

Rezultati

Prvo će biti prikazani rezultati analiza vezanih uz procjenu čestine pojave nepoželjnih ponašanja kod djeteta, zatim rezultati procjene odgovornosti i mogućnosti kontrole ponašanja od strane djeteta i roditelja, a na kraju rezultati analiza vezanih uz procjenu potrebe za pomoći stručnjaka djetetu i roditeljima.

Procjena čestine nepoželjnog ponašanja djeteta

Kako bi se odgovorilo na prvi problem istraživanja bilo je potrebno usporediti procjene čestine nepoželjnog ponašanja djeteta s obzirom na obiteljski kontekst i implicirani roditeljski stil odgoja. Rezultati su pokazali da se procjene značajno razlikuju ovisno o roditeljskom stilu [$F(1, 164)=20,717$; $p<0,001$; $\eta^2=0,112$] pri čemu su više za djecu permisivnih roditelja. Faktor obiteljskog konteksta i interakcija nisu bili statistički značajni. Pritom je važno naglasiti da su prosječne procjene na skali od 1 do 5 bile u rasponu od 3,45 do 4,10 (ovisno o situaciji), pri čemu su bile u prosjeku za 0,4 boda više za djecu roditelja čiji stil je opisan kao permisivni. Najmanja razlika između procjena čestine s obzirom na autoritativni i permisivni stil dobivena je za djecu posvojenu u starijoj dobi (0,20), a najveća za djecu iz tradicionalnih obitelji (0,59).

Procjena odgovornosti i mogućnosti kontrole ponašanja

Kako bi se odgovorilo na drugi problem istraživanja bilo je potrebno usporediti odgovore sudionika vezano uz procjenu odgovornosti i mogućnost kontrole ponašanja djeteta s obzirom na obiteljski kontekst i implicirani roditeljski stil odgoja. Prvo će biti prikazani rezultati analiza procjena za dijete, a nakon toga za roditelje.

Tablica 3.

Rezultati testiranja značajnosti razlika u procjenama odgovornosti i mogućnosti kontrole djeteta nad vlastitim ponašanjem

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	η^2
<i>Odgovornost djeteta</i>				
obiteljski kontekst	1,081	3/166	0,359	0,019
stil roditeljstva	5,911	1/166	0,016	0,034
obiteljski kontekst x roditeljski stil	2,124	3/166	0,099	0,037
<i>Kontrola djeteta</i>				
obiteljski kontekst	1,989	3/167	0,118	0,035
stil roditeljstva	4,909	1/167	0,028	0,029
obiteljski kontekst x roditeljski stil	4,124	3/167	0,007	0,069

Rezultati pokazuju da se procjene *odgovornosti djeteta* za vlastito ponašanje (Tablica 3 i Slika 1) ne razlikuju ovisno o obiteljskoj situaciji, ali razlikuju ovisno o roditeljskom stilu, pri čemu se dijete smatra manje odgovornim za svoje ponašanje kad ima permisivne roditelje. Rezultati procjene *mogućnosti kontrole djeteta* nad vlastitim ponašanjem pokazuju značajnu interakciju faktora obiteljskog konteksta i roditeljskog stila. Procjenjuje se da djeca iz tradicionalnih obitelji imaju jednaku kontrolu nad vlastitim ponašanjem neovisno o roditeljskom stilu, dok su u situaciji razvoda roditelja procjene više kad su roditelji autoritativni nego kad su permisivni [$t(38)=2,269$, $p=0,029$; Cohen $d=0,72$], kao i u situaciji posvojenja djeteta u ranoj dobi [$t(43)=3,309$, $p=0,002$; Cohen $d=0,99$]. Kod djece posvojene u starijoj dobi nije dobivena značajna razlika ovisno o roditeljskom stilu.

Slika 1.

Procjene djetetove odgovornosti za vlastito ponašanje i mogućnosti kontrole vlastitog ponašanja, ovisno o obiteljskom kontekstu i roditeljskom stilu

A graph with lines and dots Description automatically generated

Napomena. Prikazani su intervali standardne pogreške aritmetičke sredine

Sudionice su odgovornost i mogućnost kontrole roditelja u pravilu procjenjivali višima od odgovornosti i mogućnosti kontrole djeteta. Rezultati pokazuju da se procjene *odgovornosti roditelja* (Tablica 4 i Slika 2) za djetetovo ponašanje razlikovale ovisno i o roditeljskom stilu i o obiteljskom kontekstu. Permisivni roditelji se općenito smatraju više odgovornim za djetetovo ponašanje od roditelja autoritativnog stila, a ta je razlika statistički značajna u situaciji kad je dijete posvojeno kao beba [$t(43)=3,483$, $p=0,001$; Cohenov $d=1,04$] i posvojeno u starijoj dobi [$t(40)=2,321$, $p=0,025$; Cohenov $d=0,72$]. Kad govorimo o obiteljskom kontekstu, rezultati *post-hoc* analize pokazuju da se procjene značajno razlikuju [$F(3, 170)=4,869$; $p=0,003$; $\eta^2=0,079$] pri čemu su procjene značajno niže u situaciji kad je dijete posvojeno u kasnijoj dobi u odnosu na dijete u tradicionalnoj obitelji s roditeljima u braku ($p=0,009$).

Tablica 4.

Rezultati testiranja značajnosti razlika u procjenama odgovornosti roditelja i mogućnosti kontrole roditelja nad ponašanjem djeteta

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	η^2
<i>Odgovornost roditelja</i>				
obiteljski kontekst	5,375	3/166	0,001	0,089
stil roditeljstva	22,365	1/166	<0,001	0,119
obiteljski kontekst x roditeljski stil	0,999	3/166	0,395	0,018
<i>Kontrola roditelja</i>				
obiteljski kontekst	3,215	3/167	0,024	0,055
stil roditeljstva	4,792	1/167	0,030	0,028
obiteljski kontekst x roditeljski stil	0,485	3/167	0,693	0,009

Slika 2.

Procjene odgovornosti roditelja za djetetovo nepoželjno ponašanje i mogućnosti kontrole roditelja, ovisno o obiteljskom kontekstu i roditeljskom stilu

A graph with lines and dots Description automatically generated

Napomena. Prikazani su intervali standardne pogreške aritmetičke sredine.

Rezultati procjene *mogućnosti kontrole* djetetova ponašanja *od strane roditelja* (Tablica 4 i Slika 2) pokazuju značajnu razliku ovisno o percipiranom roditeljskom stilu, pri čemu se

moгуćnost kontrole roditelja procjenjuje višom kad imaju permisivni roditeljski stil odgoja. *Post-hoc* analizom dobivena je značajna razlika među roditeljskim stilovima samo kod roditelja u braku [$t(45)=2,073$, $p=0,044$; Cohenov $d=0,61$]. Kad govorimo o obiteljskom kontekstu, rezultati pokazuju da se procjene značajno razlikuju [$F(3, 170)=3,171$; $p=0,026$; $\eta^2=0,063$] pri čemu su procjene značajno niže u situaciji kad je dijete posvojeno u kasnijoj dobi nego kad su roditelji razvedeni ($p=0,041$).

Procjena potrebe za pomoći stručnjaka

Kako bi se odgovorilo na treći problem istraživanja bilo je potrebno usporediti procjene odgojitelja vezano uz potrebu za pružanje stručne pomoći djetetu i njegovim roditeljima s obzirom na obiteljski kontekst i implicirani roditeljski stil odgoja. Rezultati obje analize prikazani su na Slici 3.

Analiza odgovora na pitanje smatraju li sudionici da *djetetu* treba pomoć stručnjaka pokazala je da roditeljski stil nije značajan čimbenik, ali obiteljski kontekst jest [$F(3, 162)=4,050$; $p=0,008$; $\eta^2=0,070$], pri čemu je procjena potrebe za pomoći djetetu značajno niža u situaciji kad su roditelji u braku nego kad su roditelji razvedeni ($p=0,029$). Procjene potrebe za pomoći stručnjaka *roditeljima* značajno se razlikuju ovisno o roditeljskom stilu [$F(3, 162)=13,498$; $p<0,001$; $\eta^2=0,075$] pri čemu je procjena viša za permisivne roditelje. Procjene se donekle razlikuju i ovisno o obiteljskom kontekstu [$F(3, 162)=2,670$; $p=0,049$; $\eta^2=0,046$], ali razlike nisu dovoljno izražene da bi se u *post-hoc* analizi neke od njih pokazale značajnima.

Slika 3.

Procjene potrebe za pomoći stručnjaka djetetu i roditeljima, ovisno o opisanoj obiteljskoj situaciji i roditeljskom stilu

A graph with lines and dots

Description automatically generated
Napomena. Prikazani su intervali standardne pogreške aritmetičke sredine.

Rasprava

Ovim istraživanjem ispitan je utjecaj šturih informacija o obiteljskom kontekstu i uobičajenom ponašanju djeteta i roditelja na percepciju čestine i uzroka javljanja nepoželjnih ponašanja djeteta te kognitivno-evaluativnu reakciju. S obzirom na to da su informacije u vinjetama bile jedino na temelju čega su formirane procjene, a da je opisano nepoželjno ponašanje bilo u svim vinjetama jednako, pretpostavljalo se da će razlike u procjenama s obzirom na roditeljski stil i/ili obiteljsku situaciju odražavati stvorene dojmove pozitivne ili negativne prema određenoj obiteljskoj situaciji ili roditeljskom stilu. Cilj provedenog istraživanja nije analiza postojećih stavova među određenom skupinom već osvještavanje vjerojatnosti stvaranja dojmova i automatskog promišljanja, pri čemu je prednost upravo korištenje kvazi-ekperimentalnog nacrtu za njihovo ispitivanje. U nastavku ćemo se osvrnuti na ograničenja provedenog istraživanja, komentirati dobivene rezultate u kontekstu dosadašnjih istraživanja te navesti praktične implikacije i preporuke za daljnja istraživanja.

Nekoliko metodoloških obilježja istraživanja ograničava zaključke o ulozi informacijskog konteksta u interpretaciji nepoželjnih ponašanja djece kod budućih stručnjaka za rad s djecom. Prvo, uzorak se sastojao od studentica s ograničenim iskustvom u radu s djecom, ali uloga tog

iskustva nije ispitana; buduće bi istraživanje trebalo uključiti i odgojitelje s različitom dužinom staža, kao i druge stručnjake poput socijalnih radnika, psihologa, logopeda i pedagoga, ne bi li se omogućilo ispitivanje uloge iskustva u različitim profesijama. Zatim, istraživanje nije uključivalo pitanja o obiteljskom kontekstu sudionika pa ne možemo isključiti mogućnost djelovanja osobnog iskustva u nekom od ispitivanih obiteljskih konteksta. Također, generalizaciju rezultata ograničava upotreba vinjeta s neravnomjernim obimom informacija o roditeljskom stilu u odnosu na obiteljski kontekst, kao i oslanjanje na procjene umjesto stvarnih ponašanja poput preporuka stručne pomoći roditeljima.

Dobiveni rezultati pokazuju da su buduće odgojiteljice nepoželjna ponašanja percipirale češćim kod djece permissivnih roditelja nego kod djece autoritativnih roditelja. Iako formulacije u samim vinjetama (da se dijete “zna ponašati tako”) potencijalno mogu usmjeriti procjene čestine prema višim vrijednostima, to bi trebalo biti jednako u svim situacijama. Dosadašnja istraživanja (npr. Baumrind i sur., 2010) pokazuju da djeca koju odgajaju permissivni roditelji pokazuju više problema u ponašanju od djece autoritativnih roditelja, ali automatsko zaključivanje o tome da su nepoželjna ponašanja kod njih češća odražava procesiranje na automatskoj razini bez dodatnog kognitivnog angažmana i otvara prostor za stvaranje pogrešnih dojmova. Ranija istraživanja (npr. Akhmetova i sur., 2015) pokazala su da postojanje stereotipa kod obrazovnih djelatnika može dovesti do značajnih distorzija i percepcije profesionalnog konteksta te potaknuti stvaranje negativnih stavova prema pojedinim skupinama djece. Iako ne možemo reći da provedeno istraživanje odražava postojanje stereotipa, razlike u procjenama daju naslutiti različite dojmove prema određenim kategorijama roditelja, prvenstveno zbog smanjenog ulaganja u kontrolirano procesiranje. Zanimljivo je da se procjene čestine nisu razlikovale ovisno o obiteljskoj situaciji, iako dosadašnja istraživanja (npr. Kriebel i Whitten, 2014; Eterović i sur., 2019) upućuju na to da postoje određeni stereotipi prema posvojenoj djeci i očekivanju poteškoća u njihovom funkcioniranju.

Procjene odgovornosti djeteta za vlastito ponašanje razlikovale su se ovisno o roditeljskom stilu, ali ne i opisanoj obiteljskoj situaciji pri čemu se procjenjuje da je dijete permissivnih roditelja manje odgovorno za svoje ponašanje od djeteta autoritativnih roditelja. U procjenama mogućnosti djetetove kontrole vlastita ponašanja dobivena je značajna interakcija roditeljskog stila i obiteljske situacije koja upućuje na to da se procjenjuje da djeca autoritativnih roditelja imaju/trebaju imati veću kontrolu nad svojim ponašanjem od djece permissivnih roditelja, pogotovo kada su posvojeni kao bebe i kada su im roditelji razvedeni. Dobiveni rezultati su u skladu s istraživanjima u kojima je dobiveno da se percipira da djeca razvedenih roditelja imaju više problema u ponašanju (Sun i Li, 2002; Guttman i sur., 2008; Apata i sur., 2023). U budućim istraživanjima bi bilo korisno detaljnije opisati odnos roditelja nakon razvoda i njihov dogovor oko skrbništva nad djetetom koji može biti presudan za učinke samog razvoda roditelja na dijete (Kline i sur., 1989).

Općenito, procjene odgovornosti i mogućnosti kontrole više su za roditelje nego za dijete što upućuje na to da sudionice smatraju da su roditelji više od djeteta samog odgovorni za nepoželjna ponašanja djece. Ovakvi rezultati su određena potvrda postojanja implicitnih stavova da su roditelji ti koji su odgovorni za discipliniranje djeteta, postavljanje granica te učenje djeteta “lijepom ponašanju”, kao i usmjerenosti budućih odgojitelja na roditeljske postupke više nego na samo dijete.

Procjene odgovornosti roditelja razlikovale su se ovisno o roditeljskom stilu, ali i ovisno o opisanoj obiteljskoj situaciji. Konkretno, sudionice smatraju da su roditelji posvojene djece manje odgovorni za njihovo nepoželjno ponašanje u odnosu na roditelje djece iz tradicionalnih obitelji - čak i kad su razvedeni. Pri tome su procjene odgovornosti roditelja u svim situacijama niže kad je njihov stil odgoja autoritativan, a posebno kod djece posvojene u starijoj dobi. Zanimljivo je da su

procjene mogućnosti roditeljske kontrole djetetova ponašanja niže za autoritativne nego za permisivne roditelje, te također ovisne o obiteljskoj situaciji - pri čemu su najviše u situaciji razvoda. Budući da se izraz „mogućnost kontrole“ može tumačiti ne samo kao da su mogli nego i kao da su trebali kontrolirati ponašanje djeteta, moguće da dobivene procjene odražavaju uvjerenja o razvedenim roditeljima kao zaokupljenima vlastitim problemima sa smanjenim fokusom na dijete.

Opisane razlike u procjenama mogu biti rezultat dosadašnjeg iskustva i osobnih stavova sudionika, ali svakako upućuju na sklonost formiranju različitih dojmova o jednakom ponašanju na temelju kratke i šture informacije o obiteljskom kontekstu i roditeljskim postupcima.

Na procjene budućih odgojiteljica vezano uz potrebu za pomoći stručnjaka djetetu više je djelovala informacija o obiteljskom kontekstu nego roditeljskom stilu; smatrale su da je pomoć potrebija djeci razvedenih roditelja nego djeci koja dolaze iz tradicionalne obitelji. Dodatno, rezultati pokazuju donekle različit trend procjena djece iz dviju vrsta posvojiteljskih obitelji - procjene djece posvojene u starijoj dobi sličnije su procjenama djece u razvedenim obiteljima dok su procjene djece posvojene kao beba sličnije onima tradicionalnih obitelji. Ovakvi rezultati donekle potvrđuju rezultate istraživanja Vučković i Modić Stanke (2016) prema kojima se potrebe za stručnom pomoći procjenjuju većima za dijete u posvojiteljskoj nego u biološkoj obitelji, ali i upozoravaju da se posvojiteljske obitelji ne percipiraju uniformno te sugeriraju da bi u budućim istraživanjima kontekst posvojiteljskih obitelji trebalo dodatno raščlaniti. Isto tako, rezultati ovog istraživanja dovode u pitanje dosadašnja saznanja o stereotipima i predrasudama prema posvojiteljskim obiteljima te sugeriraju preispitivanje istih vodeći računa o detaljima formiranja posvojiteljskih obitelji u kontekstu dobi i ranih iskustava djeteta.

S druge strane, na procjene potrebe za pomoći stručnjaka roditelju više je djelovala informacija o impliciranom roditeljskom stilu nego o obiteljskoj situaciji, pri čemu postoji stav da je pomoć potrebija permisivnim nego autoritativnim roditeljima. To odgovara podacima iz literature koji upozoravaju na prezastupljenost "djece razvoda" (Wallerstein, 1986) i posvojenika (Brand i Brinich, 1999) u različitim tretmanima. Ovakve procjene mogu biti odraz iskustva tijekom obrazovanja i prakse da su određeni roditeljski stilovi povezani s čestim nepoželjnim ponašanjima djece. Preporučuje se dodatno istražiti formiranje dojmova među drugim stručnjacima koji rade s djecom (npr. psiholozi, logopedi, socijalni radnici), te osvještavanje njihova formiranja kako bi se potaknulo kontrolirano mišljenje u što većem broju situacija.

Zaključak

Rezultati provedenog istraživanja upućuju na to da postoji sklonost automatskom procesiranju u procjenama nepoželjnog ponašanja djece, prvenstveno kod procjena djece permisivnih roditelja. Sudionice smatraju roditelje više odgovornima za djetetovo nepoželjno ponašanje nego samo dijete, te smatraju da je mogućnost kontrole djetetova ponašanja od strane roditelja veća od mogućnosti kontrole same djece. Djeca autoritativnih roditelja procjenjivana su odgovornijima za vlastita ponašanja te se smatralo da su u većoj mjeri mogla/trebala kontrolirati svoje postupke u usporedbi s djecom permisivnih roditelja. Dodatno, procjene budućih odgojiteljica bile su više pod utjecajem informacija o impliciranom stilu roditeljstva nego informacija o obiteljskom kontekstu tj. nepoželjno ponašanje djeteta su u većoj mjeri povezivale sa stilovima roditeljstva nego s obiteljskom situacijom samog djeteta. Navedeni rezultati upućuju na sklonost automatskom procesiranju, pogotovo kod procjena permisivnih roditelja te roditelja koji su razvedeni ili čija djeca su posvojena u starijoj dobi, u usporedbi s djecom koja žive u tradicionalnim obiteljima. Kako bi se

iz odgojno-obrazovnog sustava uklonili tragovi stereotipa, predrasuda i diskriminacije među stručnjacima koji rade s djecom i obiteljima, potrebno je sustavno pratiti situaciju, podizati svijest i informiranost o netradicionalnim obiteljima kod već formiranih kao i kod budućih stručnjaka te kod njih razvijati motivaciju za regulaciju stereotipa kroz svjesno i namjerno, kontrolirano procesiranje individualnih atributa svakog djeteta.

Literatura

- Akhmetova, G., Mynbayeva, A., Mukasheva, A. (2015). Stereotypes in the Professional Activity of Teachers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 171, 771-775.
- Apata, O.E., Falana, O.E., Hanson, U., Oderhohwo, E., Oyewole, P.O. (2023). Exploring the Effects of Divorce on Children's Psychological and Physiological Wellbeing. *Asian Journal of Education and Social Studies*, 49(4), 124-133.
- Aronson, E., Willson, T., Akert, R.M. (2002). *Social psychology*. Pearson Prentice Hall.
- Baumrind, D., Larzelere, R.E., Owens, E.B. (2010). Effects of preschool parents' power assertive patterns and practices on adolescent development. *Parenting: Science and Practice*, 10(3), 157-201.
- Bellucci, G. (2023). The organizational principles of impression formation. *Cognition*, 239, 105550.
- Blažeka Kokorić, S., Birovljević, J. (2015). *Posvojiteljske obitelji-izazovi prilagodbe i reakcije okoline*. U D. Maleš (ur.), *Kako smo postali obitelj-dio moje priče* (str. 33-60). Na drugi način.
- Brand, A.E., Brinich, P.M. (1999). Behavior problems and mental health contacts in adopted, foster, and nonadopted children. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 40 (8), 1221-1229.
- Brodzinsky, D.M. (1993). Long-term outcomes in adoption. *The Future of Children*, 3(1), 153-166.
- Daley, J.S., Ortiz, N., Eagly, A.H. (2024). Impoverished ascriptions: Investigating stereotypes of single parents from a social role perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 42 (1), 291-317.
- Devine, P.G., Sharp, L.B. (2009). *Automaticity and control in stereotyping and prejudice*. In T.D. Nelson (Ed.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (pp. 61-87). Psychology Press.
- Eterović, I., Šiftar, I., Šuljok, M., Vukojević, N., Grgec-Petroci, V., Modić Stanke, K. (2019). *Stavovi stručnjaka prema posvojiteljskim obiteljima i potrebe za dodatnim edukacijama o posvojenju*. U S. Blažeka Kokorić (ur.), *Posvojenje-različite perspektive, isti cilj* (178-195). Na drugi način.
- Fiske, S.T. (2012). *The continuum model and the stereotype content model*. In P.A.M. Van Lange, A.W. Kruglanski, E.T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (pp. 267-288). Sage Publications Ltd.
- Fiske, S.T., Neuberg, S.L. (1990). A continuum of impression formation, from category-based to individuating processes: Influences of information and motivation on attention and interpretation. *Advances in Experimental Social Psychology*, 23, 1-74.
- Ganong, L.H., Coleman, M., Mapes, D. (1990). A meta-analytic review of family structure stereotypes. *Journal of Marriage and the Family*, 52(2), 287-297.
- Gawronski, B., Creighton, L. A. (2013). *Dual process theories*. In D.E. Carlston (Ed.), *The Oxford handbook of social cognition* (pp. 282-312). Oxford University Press.
- Guttmann, J., Lazar, A., Karni, M. (2008) Teachers' and School Children's Stereotypic Perception of the Child of Divorce: 20 Years Later. *Journal of Divorce and Remarriage*, 49(1-2), 131-141.
- Howard, J.A., Smith, S.L., Ryan, S.D. (2004). A Comparative Study of Child Welfare Adoptions with Other Types of Adopted Children and Birth Children. *Adoption Quarterly*, 7(3), 1-30.

- Jussim, L., Harber, K.D. (2005). Teacher expectations and self-fulfilling prophecies: Knowns and unknowns, resolved and unresolved controversies. *Personality and social psychology review*, 9(2), 131-155.
- Jussim, L., Robustelli, S.I., Cain, T.R. (2009). *Teacher expectations and self-fulfilling prophecies*. In K.R. Wentzel, D.B. Miele (Eds.), *Handbook of motivation at school* (pp. 363-394). Routledge.
- Kline, M., Tschann, J.M., Johnston, J.R., Wallerstein, J.S. (1989). Children's adjustment in joint and sole physical custody families. *Developmental Psychology*, 25(3), 430-438.
- Kralj, S., Modić Stanke, K., Topčić-Rosenberg, D. (2014). *Problemi i potrebe posvojiteljskih obitelji tijekom procesa prilagodbe i integracije posvojene djece u obitelj, odgojno-obrazovne institucije i okolinu*. Adopta-udruga za potporu posvajanju.
http://www.adopta.hr/images/ADOPTA_istrazivanje.pdf
- Kriebel, D.K., Whitten, K. (2014). Mental health professionals' attitudes and expectations about adoption and adopted children. *Adoption Advocate* 69, 1-7.
- Modić Stanke, K. (2017). *Implicit attitudes towards the adoptive parents and their children: What does it matter how we become a family?* In I. Burić (Ed.), *20th psychology days in Zadar-book of selected proceedings* (141-151). University of Zadar.
- Monroe, B.M., Koenig, B.L., Wan, K.S., Laine, T., Gupta, S., Ortony, A. (2018). Re-examining dominance of categories in impression formation: A test of dual-process models. *Journal of personality and social psychology*, 115(1), 1-30.
- Pennington, D.C. (2001). *Osnove socijalne psihologije*. Naklada Slap.
- Roditelji u akciji-Roda, Forum za slobodu odgoja (2016). *Pogled prema različitim obiteljima-Jednoroditeljske, posvojiteljske i dugine obitelji kroz analizu zakonodavstva, osnovnoškolskih udžbenika i formulara*. Udruga Roditelji u akciji-Roda.
- Solomon, C.R., Poirier, M. (2006). Parenting styles and attributions and the behavior of children in the 'no' stage in adoptive and biological families. *Adoption Quarterly*, 10(1), 63-83.
- Stukas, A.A., Snyder, M. (2016). Self-fulfilling prophecies. *Encyclopedia of mental health*, 4, 92-100.
- Sullivan, J. (2019). The primacy effect in impression formation: Some replications and extensions. *Social Psychological and Personality Science*, 10(4), 432-439.
- Sun, Y., Li, Y. (2002). Children's well-being during Parent's marital disruption process: A pooled time-series analysis. *Journal of Marriage and family*, 64, 472-488.
- Tan, T.X., Camras, L.A., Deng, H., Zhang, M., Lu, Z. (2012). Family stress, parenting styles, and behavioral adjustment in preschool-age adopted Chinese girls. *Early Childhood Research Quarterly*, 27(1), 128-136.
- Troilo, J., Coleman, M. (2008). College student perceptions of the content of father stereotypes. *Journal of Marriage and Family*, 70(1), 218-227.
- Valiquette-Tessier, S.C., Vandette, M.P., Gosselin, J. (2015). Is family structure a cue for stereotyping? A systematic review of stereotypes and parenthood. *Journal of Family Studies*, 22(2), 162-181.
- Vučković, J., Modić Stanke, K. (2016). Implicitni stavovi prema posvojenoj djeci-treba li budućim stručnjacima (dodatna) edukacija o temi posvojenja? *Suvremena psihologija*, 19(2), 135-148.
- Wallerstein, J. S. (1986). Child of divorce: An overview. *Behavioral Sciences & the Law*, 4(2), 105-118.
- Warren, S.B. (1992). Lower threshold for referral for psychiatric treatment for adopted adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 31(3), 512-517.
- Wegar, K. (2000). Adoption, family ideology, and social stigma: Bias in community attitudes, adoption research, and practice. *Family Relations*, 49(4), 363-369.

Wood T.J. (2014). Exploring the role of first impressions in rater-based assessments. *Advances in health sciences education: theory and practice*, 19(3), 409-427.

**Teaching (Today for) Tomorrow:
Bridging the Gap between the Classroom and
Reality**

3rd International Scientific and Art Conference
Faculty of Teacher Education, University of Zagreb in
cooperation with the Croatian Academy of Sciences and
Arts

The role of context in impression formation about undesirable behavior of children

Abstract

Interpretations and reactions to other people's behavior depend on the perception of their causes, which in cases of scarce information and automatic processing can pose a challenge in a professional context. The aim of the quasi-experimental research was to investigate the influence of scarce information about the family context and usual behavior of the child and parents on the perception of the frequency and causes of undesirable behavior and the assessed need for professional help. Total of 176 assessments from female students of early and preschool education were collected based on vignettes describing undesirable behavior of the child, with implications of authoritative or permissive parenting style and different family context (in the biological family - intact or divorced, or in the adoptive family - with child arriving at young or older age).

The results show that undesirable behaviors are perceived as more frequent in children of permissive parents. *Children* of authoritative parents were assessed as more responsible for their own behavior and as having more control in situations of divorce or adoption at an early age, than children of permissive parents. In relation to children, *parents* - especially permissive ones, were perceived as more responsible for the undesirable behavior of children, and were considered to be those who can/should control them to a greater extent - although significantly less in the case of adoption of an older child.

Assessments of the need for professional help to a *child* depends on the family context (higher need for children of divorced parents), and for the *parents* depend on parenting style (higher need for permissive parents). The results imply the importance of the informational context in assessing the frequency and causes of undesirable behaviour of children and cognitive reactions of educators towards them, signaling the potential problem of reacting in accordance with stereotypes in a professional context.

Key words:

control of behavior; family context; parenting style; responsibility; vignettes

Revizija #2

Stvoreno 3 svibnja 2025 11:31:43 od Martina Gajšek

Ažurirano 3 svibnja 2025 11:37:16 od Martina Gajšek